

Wojciech Maciejowski

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej

Współczesne problemy rozwoju turystyki w Iranie

Wprowadzenie

Islamska Republika Iranu stanowi bardzo specyficzny kraj z punktu widzenia światowego rynku usług turystycznych. Z jednej strony, kraj ten jest bardzo często postrzegany jako państwo stwarzające zagrożenie dla stabilności w regionie Bliskiego Wschodu (a nawet na całym świecie), w którym dominuje fundamentalistyczny islam i łamane są prawa człowieka, a szczególnie swoboda wypowiedzi oraz prawa kobiet do samostanowienia. Jednak z drugiej strony – jego wysokie walory turystyczne, bardzo słabo poznane i jednocześnie – co ważne – nie bardzo jeszcze skomercjalizowane, z roku na rok przyciągają coraz więcej turystów zagranicznych. Warto tu nadmienić, że tylko w ostatnich 15 latach ruch turystyczny w Iranie zwiększył się prawie pięciokrotnie, na co duży wpływ miał przypadający na połowę lat 90. XX w. koniec długotrwałej izolacji tego państwa na arenie międzynarodowej. Celem pracy jest przedstawienie turystycznego potencjału przyrodniczego i kulturowego Iranu, omówienie najważniejszych form turystyki i zmian w ruchu turystycznym, jak też przedstawienie zasadniczych barier hamujących rozwój irańskiej turystyki. Dotyczy to szczególnie tych czynników, które ograniczają przyjazdy turystów z krajów zachodnich.

W analizie wykorzystano dane statystyczne Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) oraz Irańskiej Organizacji Dziedzictwa Kulturowego i Turystyki (ICHTO), jak również dostępną literaturę przedmiotu, która zajmuje się Iranem jako krajem o dość specyficznym rynku turystycznym (m.in.: O’Gorman i in. 2007; Zamani-Farahani 2010; Zamani-Farahani, Henderson 2010; Vafadari, Cooper 2010). Wiele informacji pochodzi z obserwacji własnych i badań terenowych, przeprowadzonych w Iranie w 1997 r., a także z wywiadów kwestionariuszowych (Sztumski 1984; Dłużewska 2007) przeprowadzonych z osobami, które w celach turystycznych, naukowych lub biznesowych odwiedziły Iran albo zamierzały się wybrać tam w celu poznawczym. Nazewnictwo geograficzne zastosowane w niniejszej publikacji jest zgodne z zaleceniami Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju (*Nazewnictwo Geograficzne Świata...* 2005).

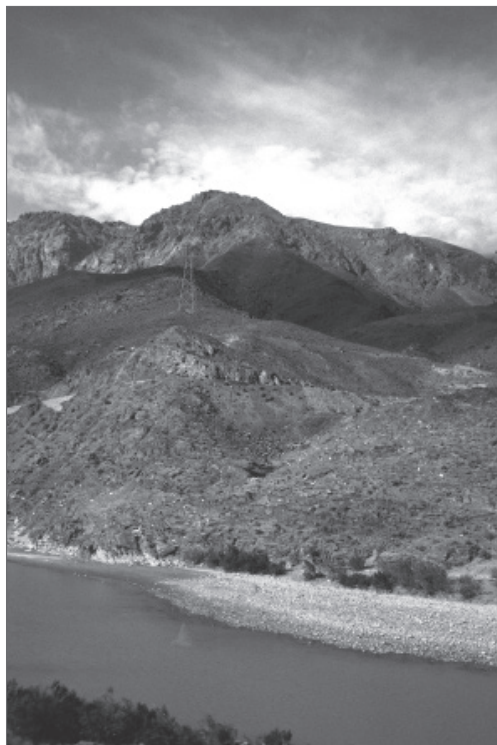
Atrakcyjność turystyczna Iranu

Iran, który do 1935 r. znany był pod nazwą Persja, a od 1979 r. stanowi republikę islamską, jest krajem posiadającym niezwykle duży potencjał turystyczny (Alavi, Yasin 2000; Amir-kazemi 2005; O’Gorman i in. 2007; Sheykhi 2009; Kavousy i in. 2009; Morakabati 2011; Faracik 2012). Składają się na niego jednocześnie (ryc. 1):

- ponadprzeciętne walory środowiska przyrodniczego, w wielu miejscach nawet jeszcze częściowo nieznanne, a tym samym i nierozpowszechnione, nawet wśród samych Irańczyków,
- dużej klasy i szeroko znane w świecie walory kulturowe, stanowiące efekt nakładania się na siebie śladów rozwoju różnych państwowości o odmiennych kulturach, istniejących w granicach dzisiejszego Iranu, w ciągu ostatnich co najmniej 4000 lat,
- bardzo dogodne położenie komunikacyjne (*de facto* w połowie drogi), niegdyś przy uczęszczanych szlakach handlowych między Zachodem i Wschodem, a aktualnie na skrzyżowaniu lądowych i powietrznych szlaków komunikacyjnych z państw Europy, Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu do krajów Półwyspu Arabskiego, Dalekiego Wschodu i Australazji, co potęguje dodatkowo możliwości rozwoju turystyki międzynarodowej.

Zasadniczą rolę w bardzo wysokiej ocenie walorów przyrodniczych Iranu odgrywają przede wszystkim elementy przyrody nieożywionej. Należą do nich przede wszystkim silnie zróżnicowane krajobrazowo łańcuchy górskie, które wraz z rozdzielającymi je kotlinowatymi, bezodpływowymi obniżeniami, składają się na jednolite obszary Wyżyn – Irańskiej i Armeńskiej. Różnorodność charakteru łańcuchów górskich podkreśla ich odrębność tektoniczna i uwarunkowania klimatyczne, determinujące charakter gleb i szaty roślinnej, warunkujących z kolei niezwykle zmienną i zróżnicowaną ich piętrowość krajobrazowej.

Występują tu bowiem zarówno góry typowo fałdowe (Elburs, Zagros, Turmeńsko-Chorasańskie), zrębowe (np. masywy Wyżyny Armeńskiej – Kuh-e Bozghusz czy Mieszow Dagħ) i wulkaniczne (m.in.: Demawend, Sabalan, Kuh-e Sahand, Kuh-e Taftan, stożki południowego fragmentu łańcucha Kuh-e Rud). Dzięki zmienności klimatycznej (gł. opady i wilgotność) posiadają one zróżnicowaną piętrowość krajobrazową (od trzech do sześciu pięter), zwykle z występowaniem górnej, a niekiedy i dolnej granicy lasu, a w kulminacjach Elbursu (fot. 1), Zagrosu i Wyżyny Armeńskiej także granicy wiecznego

Fot. 1. Góry Elburs – przełomowy odcinek rzeki Sefid Rud (fot. W. Maciejowski)

Ryc. 1. Walory turystyczne Iranu

Źródło: opracowanie własne.

śniegu. Ponadto interesujące z perspektywy wykorzystania w turystyce są również w Iranie: urozmaicone pod względem morfologicznym pustynie (największymi są Wielka Pustynia Słona, czyli Daszt-e Kawir, i Pustynia Lota: Daszt-e Lut), solniska (m.in. Namakzar-e Szahdad), niejednorodne pod względem genezy powstania jeziora (np. słone jeziora Urmia, Namak, Bachtegan i Maharlu, laguna Anzali) oraz urozmaicona linia brzegowa, z licznymi wyspami w Zatoce Perskiej (najbardziej popularne są Kisz i Gheszm). Dużą osobliwość stanowią formy krasowe. Należą do nich jaskinie węglanowe gór Zagros, Kuh-e Rud i Turkmeńsko-Chorasańskich, w tym rzadkie w suchym, kontynentalnym klimacie jaskinie wodne (np. Ali Sadr), jak również formy krasu solnego utworzone w wysadach soli kamiennej na południu kraju (np. na wyspach Ormuz i Gheszm). Wśród elementów hydrograficznych uwagę zwracają liczne – szczególnie na północy kraju – wodospady (np. Tang-e Chusz, Margun i Dogholu), jak również spotykane w całym Iranie źródła mineralne i termalne. Całkowita liczba rozpoznanych źródeł przekracza obecnie 400 (Amirkazemi, Mehrpooya 2006), a najbardziej znane i najcieplejsze występują na Wyżynie Armeńskiej, w okolicach Meszgin Szahr i Tacht-e Solejman. Znaczna część wspomnianych powyżej obiektów została objęta systemem obszarów chronionych, które w końcu 2010 r. zajmowały łącznie ponad 118,2 tys. km², czyli 7,2% terytorium Iranu (Darvishsefat 2006, IUCN & UNEP-WCMC 2011). W turystyce i rekreacji wiodącą rolę pełnią przede wszystkim parki narodowe (*park-e melli*) i narodowe pomniki natury (*asar-e tabii-je melli*), a także rezerваты biosfery oraz obiekty wpisane na listę obszarów wodno-błotnych w ramach Konwencji Ramsarskiej (ryc. 1).

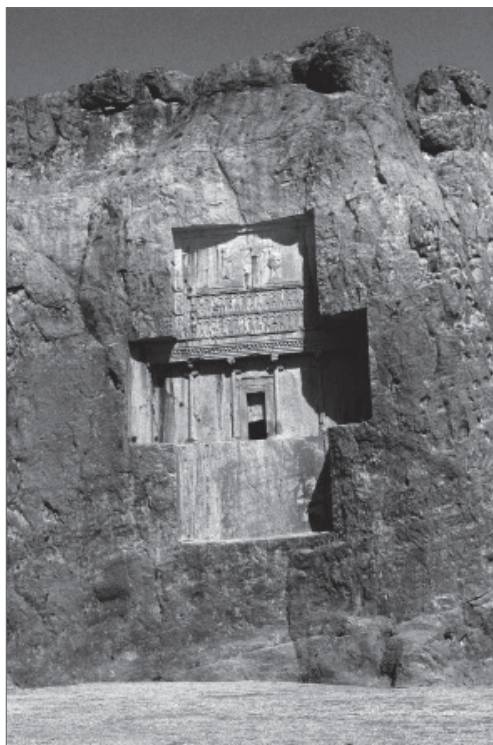
Iran „oferuje” też turystom-przyrodnikom bardzo interesującą przyrodę ożywioną. Zmienny klimat czwartorzędu wpłynął na duże zmiany charakteru oraz różnicowanie się siedlisk na całym terytorium kraju, szczególnie w wysokich łańcuchach górskich, co z kolei zdeterminowało silną specjację gatunków roślin i wędrowniki zwierząt. Wynikiem tego jest występowanie obecnie w granicach Iranu ponad 8250 gatunków roślin naczyniowych, z których ponad 25% to endemity (Mozaffarian 1996). Wprawdzie pośród zwierząt kręgowych stopień endemizmu jest niższy – przykładowo dla ssaków wynosi 18,1% (Firouz 2005), ale postępowanie człowieka w drugiej połowie XIX i w XX w., głównie polowania i zmiany siedlisk, spowodowało, że aktualnie na terenie Iranu spotyka się ciekawe gatunki bytujące tylko lokalnie. Z punktu widzenia turystyki do najbardziej znanych należą: daniel mezopotamski (*Dama mesopotamica*), gepard azjatycki (*Acinonyx jubatus venaticus*), foka kaspijska (*Phoca caspica*) i liczne gatunki ptaków.

Na walory kulturowe Iranu składa się przede wszystkim silne zróżnicowanie etniczne i językowe, wraz z dominacją kultury mużułmańskiej, oraz dość liczne zabytki. Najstarsze z nich to m.in. ślady kultur myśliwskich oraz naskalne malowidła jaskiniowe w pobliżu Gonbad-e Kawus i Bisotunu (datowane na co najmniej 40 tys. lat) czy ślady osad neolitycznych w wielu regionach kraju (góry Zagros, Kotlina Sistanu, Nizina Gorganu), z których najstarsze pochodzą z IX–VIII tysiąclecia p.n.e. (Składanek 1999, Krasnowolska red., 2010). Najwięcej turystów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych przyciągają:

- obiekty kulturowe z okresów pre- i protohistorycznych (np. artefakty i ślady dawnych osad odkryte na stanowiskach archeologicznych w Gandzdarre Tappe, Tappe Sialk, Tappe Hissar, Gian Tappe czy Tureng Tappe),
- obiekty kulturowe stanowiące pozostałości funkcjonowania starożytnych państw – Elamu, Urartu, Medii i Persji (silnej w czasie panowania dynastii Achemenidów i Sasanidów), a więc przede wszystkim pozostałości dawnych miast, jak: Czogha Zanbil,

Ekbatana (Hamadan), Haft Tappe, Hasanlu, Suza, Pasargady oraz Persepolis, wielkie ryty i inskrypcje naskalne (m.in.: Bisotun, Gandźname, Naghsz-e Radżab, Biszapur) czy wreszcie królewska nekropolia w Naghsz-e Rostam (fot. 2),

- obiekty kultury islamskiej, związane z okresami świetności państwa w czasie panowania dynastii Seldżuków, Timurydów i Safawidów, w tym m.in. kompleksy architektoniczne: w Isfahanie, Kazwinie, Tebrizie, Kaszanie i Jazdzie, twierdze w Bam, Szirazie i górskiej dolinie Alamat, a także niepowtarzalne mauzolea perskich poetów, pisarzy czy filozofów (np.: w Szirazie, Nejszaburze, Soltanije, Maraghe i Hamadanie),
- różnowiekowe obiekty sakralne związane wprawdzie przede wszystkim z islamem (święte miasta szyickie – Meshhed, Kom i Sziraz), ale też z mniejszościowymi religiami Iranu – np. kościoły ormiańskie w Ghare Kelisa oraz isfahańskiej dzielnicy Dżolfa, czy zoroastrijskie świątynie ognia (*ateszkade*, *ateszghah*) i wieże pogrzebowe (*dachme*) w Jazdzie (fot. 3), Isfahanie i Tacht-e Solejman,
- zabytkowe obiekty kulturowe rangi międzynarodowej, wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO; w latach 1978–2012 dokonano łącznie 15 wpisów (www.unesco.org), które obejmują 25 obiektów (ryc. 1),
- stołeczne miasto Teheran – największe miasto w Iranie, zasobne w obiekty kulturowe od okresu starożytnego (np. podmiejski Rej), przez pałace dynastii Kadżarów i Pahlawich (np. Golestan, Saad Abad), po obiekty nowe, jak muzea (np. Muzeum Dywanów, Muzeum Archeologiczne), mauzolea (np. ajatollaha Ruhollaha Chomejniego) i nowoczesną architekturę (np. wieża Azadi, zabudowa północnych dzielnic miasta),
- możliwość poznania lokalnej kuchni, tradycji i obyczajów (np. zakładanie masek zakrywających twarz przez kobiety mieszkające nad Zatoką Perską, pątnicze procesje w okresie trwania szyickiego święta Aszura, irańskie siłownie *zur-chane*, wypiek tradycyjnego chleba), jak i technik rękodzielniczych (np. tkalnie dywanów, pracownie malarstwa miniatury), zakupów na tradycyjnym bazarze, a w górach – tryb życia pasterskich plemion koczowniczych.

Fot. 2. Nekropolia – Grobowiec Dariusza II w Naghsz-e Rostam (fot. W. Maciejowski)

Fot. 3. Jazd – wieża pogrzebowa (*dachme*), niegdyś miejsce pochówku wyznawców zoroastryzmu (fot. W. Maciejowski)

Nowe formy turystyki

Do tej pory, w oparciu o przedstawione wyżej walory turystyczne, w Iranie tradycyjnie funkcjonowały w zasadzie te najbardziej popularne formy turystyki – poznawcza, kwalifikowana i religijna, zarówno w ruchu krajowym (Zamani-Farahani 2003; Sheykhi 2009; Zamani-Farahani, Henderson 2010), jak i też międzynarodowym. Turystyka wypoczynkowa, posiadając – ze względów obyczajowych – pewnego rodzaju ograniczenia, odbywa się tylko w niektórych miejscach i nie ma charakteru masowego, szczególnie jeśli chodzi o turystów zagranicznych. Fakt ten dobitnie podkreśla zupełny brak tego typu ofert turystycznych u znanych, światowych touroperatorów (np. Thomas Cook, Tui, Neckermann, Gebeco, Reisen), tym bardziej, że mają oni podobne propozycje z krajów ościennych (m.in. Turcja, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Oman) oraz wycieczki objazdowe po Iranie. Jednak w ostatnim czasie są wyraźnie widoczne początki zmian, kładące nacisk na rozwój innych form turystyki, występujących dotąd marginalnie lub w ogóle. Potwierdzają to coraz liczniejsze i ciekawsze oferty irańskich biur podróży, prezentowane na międzynarodowych targach turystycznych (np. ITB w Berlinie) i przez portale internetowe.

Najlepszym przykładem są formy turystyki poznawczej, które w pierwszej dekadzie XXI w. uległy zasadniczej zmianie. Do niedawna podstawę stanowiło odwiedzanie atrakcji kulturowych i krajoznawczych (turystyka kulturowa i krajoznawcza), jak dawne stolice Persji, inne obiekty historyczne czy muzea. Aktualnie w szybkim tempie rozwija się przede wszystkim turystyka przyrodnicza. Turyści mają możliwość wzięcia udziału w wyprawach typu safari (np. na pustynie irańskie, gł. Wielką Pustynię Słoną i Pustynię Lotą), często w granicach obszarów chronionych (np. do parków narodowych Kawir, Golestan i Bamou,

ostoi Gando, Daszt-e Naz), połączonych z obserwacją rzadkich i ginących gatunków zwierząt (np. daniel mezopotamski, uriał, lampart, gepard azjatycki, krokodyl błotny). Safari te odbywają się samochodami z napędem na cztery koła lub na wielbłądach, a noclegi często są organizowane pod namiotami. Irańskie obszary konwencji ramsarskiej – obecnie 24 o łącznej powierzchni 14 864 km² (*The List of Wetlands...* 2013) – stanowią doskonałe miejsca do uprawiania turystyki ornitologicznej (*birdwatching*). Dziki krajobraz gór rozczłonkowany siecią dolin rzecznych, rzeki stałe i okresowe oraz kanały nawadniające (*kanat, karez*) mogą stanowić dogodną bazę do uprawiania ekoturystyki (Sazegara 2007, Kavousy i in. 2009).

W oparciu o zróżnicowane krajobrazy gór i wyżyn błyskawicznie wręcz rozwija się geoturystyka stanowiąca dziś olbrzymią konkurencję dla dotychczasowych górskich trekkingów. Ważnym impulsem dla niej było uchwalenie w 2004 r. programu mającego na celu utworzenie systemu irańskich geoparków, na wzór Światowej Sieci Geoparków (GGN) pod egidą UNESCO, a w 2006 r. powstanie na wyspie Gheszm pierwszego i jedynego w regionie geoparku, o powierzchni 32 tys. ha (Zand Moghaddam, Salmanian 2010). W najbliższej przyszłości planuje się utworzenie kolejnych takich obiektów, m.in. na obszarach: Wielkiej Pustyni Słonej, Demawendu, Sabalanu i regionie Kaszmaru (Majnoon i in. 2008; Zand Moghaddam, Salmanian 2010; Taherpour Khalil Abad i in. 2012).

Podstawę rozwoju geoturystyki w Iranie stanowią przede wszystkim:

- przejawy działalności wulkanicznej, w tym m.in. formy law trzewiowych (*pahoehoe*) w pobliżu Maku, tufów w okolicach Kandowanu (tzw. „irańska Kapadocja”) i Mejmandu, wulkany błotne koło Czabaharu, jaskinie lawowe i różne formy degradacji skał wulkanicznych (np. tafoni) pod wulkanem Sahand i w Górach Turkmeńsko-Choraszańskich (Amirkazemi, Mehrpooya 2006; Negaresh 2008; Ghazi i in. 2013),
- liczne w całym kraju źródła termalne, z bardzo często współwystępującymi z nimi formami trawertynowymi, ponadto źródła mineralne, jeziora i wodospady (Amirkazemi, Mehrpooya 2006),
- sfosylizowane szczątki zwierząt (Ghazi i in. 2013),
- słone jeziora, słone błota i solne kopuły, z niepowtarzalnymi solnymi wykwitami mineralnymi oraz elementami krasu solnego (Amirkazemi, Mehrpooya 2006; Shojaee Siuki i in. 2012; Ghazi i in. 2013),
- obszary pustynne, gdzie, przy braku pokrywy roślinnej i glebowej, uwidaczniają się formy budowy geologicznej (fałdy, uskoki, przemieszczenia) i ciekawe przykłady rzeźby (np. wydmy, jardangi czy kewiry, z solnymi poligonami), które dostarczają dodatkowo przeżyć estetycznych i emocjonalnych przy zachodach słońca czy w środku nocy (Zand Moghaddam, Salmanian 2010; Eshraghi i in. 2012).

Z początkiem XXI w. umocniły się też formy turystyki kulturowej, zwłaszcza turystyki etnicznej. Turyści, oprócz tradycyjnego poznawania historii i architektury staroperskiej, uwarunkowanej niejako środowiskiem przyrodniczym (Azari-Dehkordi 2011), mają większą możliwość poznania lokalnych języków, tradycji, sztuki i muzyki (Kavousy i in. 2009). Ponadto docierają do oryginalnych, zazwyczaj przydomowych, zakładów produkcji rękodzieła (*Persian handicrafts*), jednocześnie kupując produkty z wełny i bawełny (np. Tebriz, Kerman), jedwabiu (ostan Mazandaran) czy metalu (Isfahan). Wyprawy szlakami starodawnych karawanserajów czy do położonych wysoko w górach malowniczych wiosek dają możliwość zobaczenia terenów pozbawionych turystycznej komercji, wizyt u ludzi sporadycznie spotykających obcokrajowców czy spotkań z koczownikami, nadal noszących tradycyjne, ludowe stroje (np. Kaszkajowie, Bachtjarowie, Kurdowie, Lurowie).

Jak pokazują badania naukowe prowadzone w okolicach Nouszahr (Gholami i in. 2010), taka turystyka etniczna na obszarach wiejskich przynosi obustronne korzyści, a więc jest szansa, że w najbliższej przyszłości może się nadal rozwijać.

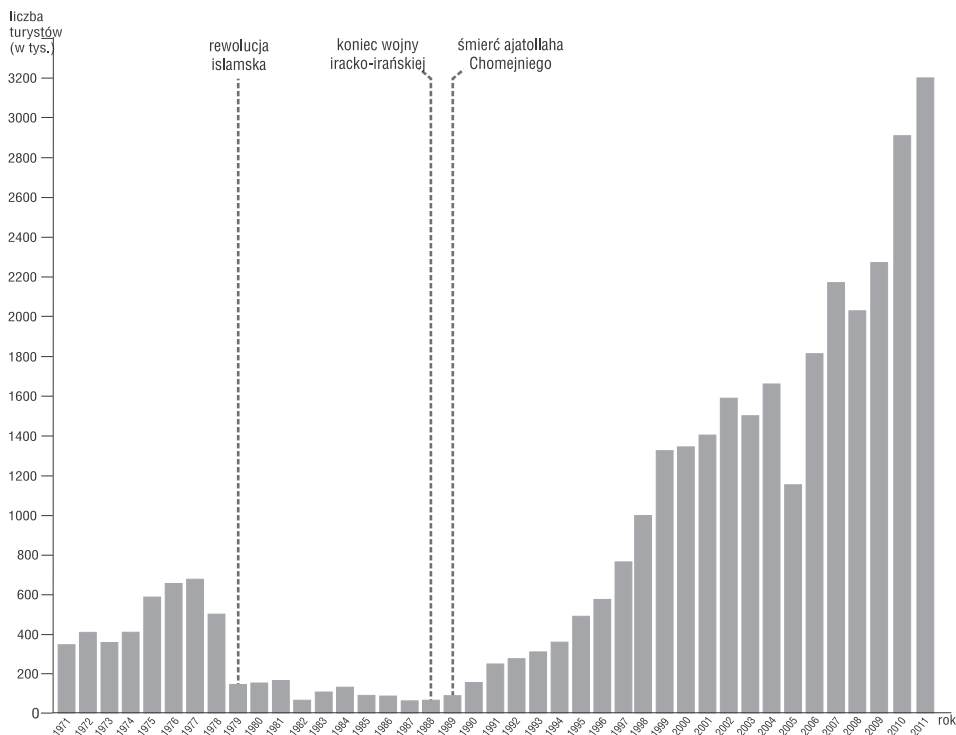
Coraz bardziej popularną formą turystyki w Iranie jest turystyka kwalifikowana. Jeszcze 15–20 lat temu turysta z plecakiem, wypełnionym sprzętem wspinaczkowym raczej wzbudzał zdziwienie, podczas gdy obecnie istnienie licznych obszarów górskich, często z formami krasowymi, sprzyja uprawianiu narciarstwa, trekkingów, wspinaczki i speleologii, głównie w Elbursie, Zagrosie, Kuh-e Rud i na Wyzynie Armeńskiej. Pewnego rodzaju nowością stanowi speleologia w jaskiniach solnych. Wśród raf koralowych w basenie Zatoki Perskiej można również uprawiać turystykę nurkową (np. wyspa Kisz).

Zgodnie z międzynarodowym trendem od pewnego czasu także w Iranie powszechną formą wakacji połączonych z szerokim spektrum usług medycznych jest turystyka zdrowotna. Do niedawna wykorzystywano w tym celu w zasadzie wyłącznie zasoby klimatu, np. w miejscowościach uzdrowiskowych na wybrzeżu Morza Kaspijskiego, jak Amol czy Ramsar (Faracik 2012). Aktualnie coraz większą rolę odgrywają zasoby wód termalnych i mineralnych, które stanowią bazę dla około 500 działających ośrodków, z których 200 jest wykorzystywanych w lecznictwie (Pourafkari 2007). W przyszłości szansę dalszego rozwoju stanowiłaby możliwość wykorzystania na szeroką skalę terapii błotnych, np. na obszarze Wyzyny Armeńskiej wokół jeziora Urmia (*Mud Treatment...* 2010; Ghazi i in. 2013), choć na pewno znaczną przeszkodą może być istnienie tam parku narodowego. Coraz częściej Iran jest też postrzegany jako ważny kierunek usług turystyki medycznej w regionie, obok Indii, Zjednoczonych Emiratów Arabskich, Arabii Saudyjskiej, Jordanii i Turcji (Jabbari i in. 2012). Należy jednak obiektywnie stwierdzić, że wprawdzie wysokiej jakości usługi lecznicze w świetnie wyposażonych placówkach, prowadzone pod opieką wysokiej klasy specjalistów są stosunkowo tanie, jest to jednak w znacznej mierze na razie tylko potencjalny kierunek dla turystów-pacjentów międzynarodowych (Pourafkari 2007), szczególnie z krajów Europy Zachodniej. Dalszy rozwój tego sektora byłby jednak możliwy przez rozwój zasobów ludzkich, kolejne inwestycje w infrastrukturę, wprowadzenie międzynarodowych akredytacji do zakładów opieki zdrowotnej oraz agresywny marketing (Jabbari i in. 2012).

Tradycyjnie ważną rolę w turystyce Iranu odgrywają podróże podjęte z motywów religijnych. Istnienie trzech słynnych ośrodków pielgrzymkowych islamu szyickiego (Meszhed, Kom, Sziraz) oraz dwóch o mniejszym znaczeniu (Teheran, Isfahan) (Zamani-Farahani 2010), powoduje, że co roku do tych miejsc przybywa w sumie kilkanaście mln turystów krajowych i zagranicznych (gł. z Azerbejdżanu). Do tego należy dodać pielgrzymów z Iranu w liczbie 250–500 tys. (dane ICHTO za lata 2001–2006), którzy udają się do Mekki.

Krajowy i międzynarodowy ruch turystyczny w Iranie

Dla ruchu turystycznego w Iranie charakterystyczne są dwie bardzo ważne cezury czasowe (ryc. 2). Pierwszą stanowi wybuch rewolucji islamskiej w 1979 r., która wraz z wybuchem wojny iracko-irańskiej w roku następnym i sankcjami nałożonymi na Iran przez Organizację Narodów Zjednoczonych spowodowała znaczną izolację kraju. Warto tu nadmienić, że ruch turystyczny zmalał wówczas prawie pięciokrotnie, spadając do wartości poniżej 100 tys. odwiedzających przez całe lata 80. XX w., a turyści z krajów Europy Zachodniej czy Stanów Zjednoczonych w ogóle przestali przyjeżdżać, ze względu na antyzachodnie wystąpienia i niemiłe traktowanie. Drugą cezurą był przełom lat 1988–1989, kiedy zakończyła się

Ryc. 2. Przyjazdy turystyczne do Iranu w okresie 1971–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNWTO.

wojna iracko-irańska i zmarł ajatollah Chomejni. Wtedy nastąpiła „odwilż” w stosunkach międzynarodowych, którą wyraźnie poprawiła otwarta polityka dialogu z krajami Zachodu, prowadzona od 1997 r. przez prezydenta Mohammada Chatamiego (Baum, O’Gorman 2010). Od tego czasu notuje się zasadniczo ciągły wzrost przyjazdów turystów zagranicznych (ryc. 2), jednak przy nadal niskim udziale turystów z krajów europejskich.

Stan wiedzy dotyczącej obecnego charakteru oraz wielkości krajowego ruchu turystycznego jest niewielki (Alipour, Heydari 2004). Wiadomo, że od czasu rewolucji islamskiej podróżowanie po Iranie stanowi dla wielu jego mieszkańców jedyną możliwość uprawiania turystyki, ze względu na trudności z wyjazdem poza jego granice (Sheykhi 2009). Migracje turystyczne są generowane głównie przez mieszkańców dużych miast, którzy przemieszczają się w grupach rodzinnych, na wypoczynek w regionach nadmorskich, albo w ramach turystyki poznawczej lub religijnej (O’Gorman i in. 2007). Głównym celem tych wyjazdów jest wypoczynek (39%), odwiedziny u rodziny i przyjaciół (21%) oraz wizyty w narodowych mauzoleach i świętych miejscach islamu (30%) (Alipour, Heydari 2004). Obserwowany wzrost w krajowym ruchu turystycznym stymuluje w znacznym stopniu sektor usług, w tym m.in. transport i branżę hotelarską (Sheykhi 2009).

Jeśli chodzi o przyjazdy turystów zagranicznych od czasu zakończenia wojny iracko-irańskiej w 1988 r., czyli w okresie 25 lat, ruch turystyczny znacznie wzrósł – z 66,6 tys.

do prawie 3,2 mln odwiedzających (ryc. 2). W dużej mierze są to jednak przyjezdni z krajów sąsiednich i pielgrzymi z innych krajów islamskich, a niewielu jest turystów z Zachodu (Vafadari, Cooper 2010), którzy w znacznym stopniu kształtują dochody Iranu z turystyki. Dość powiedzieć, że w 1977 r., czyli jeszcze przed rewolucją islamską, Iran odwiedziło ponad 70 tys. obywateli Stanów Zjednoczonych, w 1986 r. były to zaledwie 144 osoby, ale w 1997 r. nadal tylko 880 osób (Alavi, Yasin 2000; *Iran Statistical Yearbook...* 2001). Jeszcze w 1999 r. całkowity udział turystów z Zachodu wyniósł 19,25% (*Iran Statistical Yearbook...* 2001), ale później notował już tylko spadki. Przykład stanowi zmniejszenie się w okresie 2002–2003 liczby Niemców o prawie połowę, a turystów ze Stanów Zjednoczonych o 15% (Pourafkari 2007). Sytuacja ta była efektem bardzo niekorzystnego klimatu politycznego, po zamachach w 2001 r. na nowojorskie World Trade Center, wybuchu wojny w sąsiednim Afganistanie, a później z antyzachodniej retoryki rządzącego krajem w latach 2005–2013 r. prezydenta Mahmuda Ahmadineżada.

Na koniec należy zaznaczyć, że najnowszy irański 20-letni *Plan Rozwoju Turystyki*, uchwalony w 2005 r., zakłada dalszy wzrost przyjazdów turystów zagranicznych, do poziomu 20 mln w 2025 r., przy jednocześnie planowanych inwestycjach w turystykę na poziomie 32 mld \$ (Faghri 2007; Zand Moghaddam, Salmanian 2010; Zamani-Farahani, Henderson 2010). Plany te mogą jednak uniemożliwić liczne i – jak się wydaje – bardzo poważne przeszkody.

Bariery rozwoju turystyki w Iranie

Charakter przeszkód w rozwoju irańskiej turystyki wynika zarówno z czynników zewnętrznych (m.in. negatywne postrzeganie Iranu przez opinię publiczną), jak też wewnętrznych (np. słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna). Przeszkody te zostaną poniżej omówione, w kolejności wagi danej bariery.

Jedną z najważniejszych przyczyn stosunkowo niewielkiego zainteresowania Iranem jako kierunkiem podróży jest generalnie niekorzystny wizerunek kraju na arenie międzynarodowej. Iran postrzegany jest jako kraj niestabilny, wspierający światowy terroryzm i nierespektujący praw człowieka. Wpływa to na raczej nieprzychylnie nastawienie ze strony potencjalnych przyjeżdżających. Wiele osób nie planuje odwiedzenia Iranu, tylko dlatego, ażeby nie prowokować niebezpieczeństwa (Morakabati 2011, badania własne). Prowadzona od 8 lat antyzachodnia, odstraszaająca niezrozumiałą dla zwykłych ludzi retoryką w sprawie programu wzbogacania uranu, polityka prezydenta Mahmuda Ahmadineżada, wspieranego przez ajatollaha Alego Chamenejego, absolutnie nie sprzyja napływowi turystów ze Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej (Allahdadi 2011). Ponadto częste w czasie „arabskiej wiosny” manifestacje w dużych miastach, których efektem było też więzienie przypadkowych osób, powiązane z groźbami ukamienowania, dobitnie podważały atrakcyjność Iranu jako celu wyjazdu (Baum, O’Gorman 2010).

Drugi aspekt tej sprawy, rzutujący na postrzeganie Iranu, stanowi lokalna obyczajowość. Muzułmańska moralność nakłada pewne reguły dotyczące ubioru, zakazuje spożywania alkoholu, oddziela świat mężczyzn od świata kobiet (Dłużewska 2011), nie toleruje publicznego palenia tytoniu przez kobiety. Konieczność dobierania odpowiedniego ubioru przed wyjściem z domu (hotelu), w tym zakrywanie włosów przez kobiety, nieodzowne pamiętanie o poprawnym zachowaniu (m.in. niemożność publicznego trzymania się za dłonie, czy okazywania sobie czułości), przymus dostosowania się do rygorów ramadanu, a przy

tym zwykle słaba znajomość lokalnych zwyczajów, wpływa odstrasżająco na przyjezdnych, a szczególnie na kobiety (Morakabati 2011; badania własne). Ponadto, dodatkowym czynnikiem stresogennym na miejscu jest świadomość istnienia policji obyczajowej, niekiedy nawet nieukrywającej swojej obecności. I tutaj przede wszystkim aktualnie tkwi bariera rozwoju masowej turystyki w Iranie. Turysta masowy przyjeżdża w dużej, zorganizowanej grupie, nie jest zwykle zainteresowany lokalną specyfiką kulturową, narzucając jej niejako własne obyczaje (Dłużewska 2009), co jest nie do przyjęcia ze strony nawet liberalnych Irańczyków. Najbardziej jaskrawy przykład stanowi kobieca kąpiel w Zatoce Perskiej czy Morzu Kaspijskim, w stroju zgodnym z zasadami wyznaczonymi przez islam lub na rozdzielonych dla mężczyzn i kobiet plażach. Turysta masowy nastawiony na pełny relaks, który słyszy o takich realiach, z zasady nie pomyśli o Iranie, jako kraju dogodnym do odbycia podróży objazdowej, a tym bardziej jako miejscu dwutygodniowego urlopu wypoczynkowego. Oczywiście, w celu ominięcia tej bariery należałoby zastosować model turystyki, jaki działa na południowych wybrzeżach Zatoki Perskiej (np. w Zjednoczonych Emiratach Arabskich i Omanie). Można w tym celu wykorzystać wybrane wyspy, które zawsze przyciągają turystów (Baum 1996). Taki model podziału na wyspy turystyczne i nieturystyczne funkcjonuje już na Malediwach. Już dzisiaj taki „turystyczny poligon doświadczalny” może stanowić irańska wyspa Kisz, która słynie z większej swobody obyczajowej oraz znacznie bardziej rozbudowanej infrastruktury turystycznej (m.in. delfinaria, parki rozrywki).

Nawiązując do rozwoju w Iranie turystyki masowej, aktualnie brak jest tam dobrze rozwiniętej infrastruktury turystycznej wysokiej klasy, dostosowanej do potrzeb turysty masowego. Po pierwsze, istnieje zapotrzebowanie na planowy rozwój bazy noclegowej, szczególnie hoteli o podwyższonym standardzie, gdyż bez tego nie będzie możliwe przyciągnięcie większej liczby turystów zagranicznych (Zand Moghaddam, Salmanian 2010). Po drugie, rozwój ten musi być połączony z dalszą rozbudową sieci komunikacyjnej (m.in. w ostatnich latach zakończono wreszcie budowę głównej linii kolejowej łączącej Turcję z Pakistanem, znacznie rozszerzono sieć autostrad oraz rozpoczęto budowę superszybkiej kolei łączącej Kom z Teheranem), szczególnie na prowincji, gdzie często nie można dotrzeć, bo nie ma czym albo nie ma informacji jak. Wreszcie trzecią przeszkodę wciąż stanowi brak wysoko wykwalifikowanej siły roboczej (choć w tym względzie w ciągu ostatnich 15 lat i tak nastąpiła spora poprawa), czego przyczyną są słabe podstawy instytucjonalne w planowaniu turystyki i różne ograniczenia biurokratyczne (Allahdadi 2011; Aref 2011).

Wspomniane powyżej niedoinwestowanie turystyki przekłada się na nadal słabą promocję turystyczną i niedorozwiniętą informację turystyczną. Dopiero w ostatnim dziesięcioleciu planiści i decydenci tego sektora usług uwierzyli, że odpowiednie dofinansowanie i rozbudowa infrastruktury turystycznej może w przyszłości przynieść zyski nawet rzędu miliardów dolarów, jak i odegrać ważną rolę w uniezależnieniu się gospodarki wyłącznie od dochodów ze sprzedaży paliw (Pourafkari 2007). Irańska Organizacja Dziedzictwa Kulturowego i Turystyki (ICHTO), odnosząc się do statystyk rządowych, szacuje, że inwestycja w sektor turystyczny kwoty 70 mld \$ zrewolucjonizowałoby gospodarkę kraju. Dodała też, że obecnie tylko 1% inwestowanych w przemysł pieniędzy trafia do sektora turystycznego (Morakabati 2011). Widzimy więc, że brak stałego, odpowiednio dużego kapitału inwestycyjnego i planowego marketingu stanowi istotną barierę dla promocji irańskiej turystyki (Aref, Ma'rof 2008; Allahdadi 2011).

W opinii respondentów podróżujących po Iranie problemami, które obniżały ocenę Iranu jako kraju dogodnego dla turystów, były również:

- bardzo długie kontrole na granicach (nawet kilka godzin), zwykle przy przekraczaniu ich drogą lądową – autobusem czy pociągiem,
- niemożność odwiedzenia wybranych obiektów religijnych ze względów obyczajowych (m.in. brak brody u mężczyzn czy nieodpowiedni strój, pomimo dużych starań dostosowania się do miejscowych wymogów),
- poczucie niesprawiedliwości przy porównaniu obsługi klientów lokalnych w stosunku do zagranicznych (np. niekiedy kilkakrotnie wyższe ceny biletów do muzeów).

Podsumowanie

Islamska Republika Iranu należy niewątpliwie do grupy państw bardzo atrakcyjnych turystycznie. Nie odzwierciedla się to jednak w przyjazdach turystów zagranicznych, szczególnie z krajów o wysokiej emisji ruchu turystycznego, jak: Niemcy, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania czy nawet Japonia. Jest to wynik bardzo dużej nierównowagi w postrzeganiu tego kraju jako rynku usług turystycznych. Z jednej strony na szali znajduje się wysoka ocena jego walorów (zasobów) turystycznych, natomiast z drugiej – niekorzystne uwarunkowania polityczne i społeczno-gospodarcze. Istnieje jednak szansa, że szeroki wachlarz działań związanych z turystyką, podejmowanych przez władze Iranu w najbliższej przyszłości, w powiązaniu ze stabilizacją sytuacji politycznej, pozwoli społeczności międzynarodowej na nowe spojrzenie na Iran, a to przełoży się na wzrost liczby turystów zagranicznych oraz dochodów z turystyki.

Wydaje się także, że same władze Iranu mają tego świadomość, o czym może świadczyć memoriał skierowany do menedżerów firm turystycznych i planistów marketingowych, opublikowany przez Irańską Agencję Dziedzictwa Kulturowego (CHN) w 2005 r. (Allahdadi 2011), który na przyszłość proponuje m.in. takie działania jak:

- przeprowadzenie badań analitycznych, co się mówi o Iranie w zagranicznych mediach i innych publicznych środkach opiniotwórczych,
- kreowanie pozytywnego wizerunku Iranu w międzynarodowej opinii publicznej i jego ochronę,
- określenie grupy krajów docelowych, celem nawiązania poprawnych relacji,
- wprowadzenie produktów, usług i organizacji turystycznych Iranu do innych krajów.

Literatura

- Alavi J., Yasin M.M., 2000, *Iran's Tourism Potential and Market Realities: An Empirical Approach to Closing the Gap*, Journal of Travel and Tourism Marketing, 9(3), 1–20.
- Alipour H., Heydari R., 2004, *Tourism Revival and Planning in Islamic Republic of Iran: Challenges and Prospects* [w:] *Proceedings of the International Conference Tourism State of the Art II*, Glasgow.
- Allahdadi F., 2011, *Factors Contribute to Underdevelopment of Tourism Industry in Iran*, Journal of American Science, 7(12), 870–873.
- Amirkazemi A., 2005, *A Review of Geotourism Resources of Iran and Introducing Some Major Geosites* [w:] M. Doktor, A. Waśkowska-Oliwa (red.), *Geotourism – New Dimensions in XXI Century Tourism and Chances for Future Development*, 2nd International Conference Geotour 2005, 22–24 September 2005, Kraków.
- Amirkazemi A., Mehrpooya A., 2006, *Geotourism Resources of Iran* [w:] R.K. Dowling, D. Newsome (red.), *Geotourism*, Elsevier, Amsterdam–Tokyo, 78–92.

- Aref F., 2011, *Barriers to Community Capacity Building for Tourism Development in Communities in Shiraz, Iran*, *Journal of Sustainable Tourism*, 19(3), 347–359.
- Aref F., Ma'rof R., 2008, *Barriers to Community Participation toward Tourism Development in Shiraz, Iran*, *Pakistan Journal of Social Sciences*, 5(9), 936–940.
- Azari-Dehkordi F., 2011, *Introducing Geo-Cultural Landscapes in Iran* [w:] S. Hong, J. Wu, J. Kim, N. Nakagoshi (red.), *Landscape Ecology in Asian Cultures*, Ecological Research Monographs, Springer, Tokyo–New York, 55–68.
- Baum T., 1996, *Tourism and the Åland Islands*, *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 2, 111–118.
- Baum T., O'Gorman K.D., 2010, *Iran or Persia: What's in a Name, the Decline and Fall of a Tourism Industry?* [w:] R. Butler, W. Suntutikul (red.), *Tourism and Political Change*, Goodfellow Publishers, Oxford, 175–186.
- Darvishsefat A. A., 2006, *Atlas of Protected Areas of Iran*, University of Tehran, Tehran.
- Dłużewska A., 2007, *Společne i ekonomické aspekty rozvoje turistiky w Zjednoczonych Emiratach Arabskich* [w:] W. Kurek, R. Faracik (red.), *Studia nad turistiką. Prace geograficzne i regionalne*, IGI&P UJ, Kraków, 29–36.
- Dłużewska A., 2009, *Společno-kulturowe dysfunkcje turystyczne w krajach islamu*, Wydawnictwa UW, Warszawa.
- Dłużewska A., 2011, *Turistyk w obszarach odmiennych kulturowo* [w:] A. Dłużewska (red.), *Nowe wyzwania edukacji turystycznej*, Wydział Turistyk i Rekreacji Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin, Warszawa, 7–74.
- Eshraghi M., Ahmad H., Toriman M.E., 2012, *Contribution of Geomorphological Assessment for Sustainable Geotourism: A Case of Iran's Desert*, *Advances in Environmental Biology*, 6(3), 1188–1195.
- Faghri R., 2007, *Tourism Planning and Policy Making of the Islamic Republic of Iran: Analysis of the Four Fiveyear Development Plans*. Luleå University of Technology, Luleå.
- Faracik R., 2012, *Iran* [w:] W. Kurek (red.), *Regiony turystyczne świata*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, 98–100.
- Firouz E., 2005, *The Complete Fauna of Iran*, I.B. Tauris, London–New York.
- Ghazi J.M., Ólafsdóttir R., Tongkul F., Ghazi J.M., 2013, *Geological Features for Geotourism in the Western Part of Sahand Volcano, NW Iran*, *Geoheritage*, 5, 23–34.
- Gholami S., Assayesh H., Alipour-Nakhi A., 2010, *The Study of Tourism Geography in Rural Areas of Noushahr City of Mazandaran Province (Iran) – the Case of Balade Kojour Vill*, *American-Eurasian Journal of Agricultural & Environmental Sciences*, 7(3), 341–346.
- Iran Statistical Yearbook 1379*, 2001, Statistical Centre of Iran, Tehran.
- IUCN & UNEP-WCMC, 2011, *The World Database on Protected Areas (WDPA): January 2011*, UNEP-WCMC, Cambridge.
- Jabbari A., Delgoshai B., Mardani R., Tabibi S., 2012, *Medical Tourism in Iran: Issues and Challenges*, *Journal of Education and Health Promotion*, 1(39), 1–5.
- Kavousy E., Royaei R., Ebrahimpour A., 2009, *The Role of Tourism Agencies in Development of Tourism in Iran*, *European Journal of Social Sciences*, 12(1), 131–141.
- Krasnowolska A. (red.), 2010, *Historia Iranu*, Ossolineum, Warszawa–Wrocław.
- Majnoon M., Khadivi, S., Fotovat H., 2008, *Potential Iranian Geoparks and the Present State of Geotourism and Geoconservation in Damavand, North Iran*, Global Network of National Geoparks Publication, UNESCO.
- Morakabati Y., 2011, *Deterrents to Tourism Development in Iran*, *International Journal of Tourism Research*, 13, 103–123.

- Mozaffarian V., 1996, *A Dictionary of Iranian Plant Names*, Farhang Moaser, Tehran.
- Mud Treatment in Urmia Lake*, 2010, www.outdoorpersia.com/tourism/hydrotherapy/111-2010-12-30-13-36-51.html (29.04.2013).
- Nazewnictwo Geograficzne Świata. Zeszyt 5. Azja Środkowa i Zakaukazie, 2005, Główny Geodeta Kraju, Warszawa.
- Negaresh H., 2008, *Mud Volcanoes in Sistan and Baluchestan Provinces, Makran Coast, Southeast Iran*, Bulletin of the Geological Society of Malaysia, 54, 1–7.
- O’Gorman K.D., McLellan L.R., Baum T.G., 2007, *Tourism in Iran: Central Control and Indigeneity* [w:] R. Butler, T. Hinch (red.), *Tourism and Indigenous Peoples: Issues and Implications*, Butterworth Heinemann, Oxford, 297–317.
- Pourafkari B., 2007, *A Comparative Study of Cultural Tourism Development in Iran and Turkey*, University of Isfahan, Isfahan.
- Sazegara M.K.A., 2007, *The Potential of Damavand Mountain (Rineh) as an Ecotourism Destination*, University of Isfahan, Isfahan.
- Sheykhi M.T., 2009, *Domestic Tourism in Iran*, Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism, 4(1), 109–123.
- Shojaee Siuki H., Kowalczyk A., Atefeh E., 2012, *A Tourism Demand Based Method of Geosites Assessment on Geotourism Prioritization Modeling: The Case of Razavi Khorasan Province*, Journal of Hospitality Management and Tourism, 3(5), 82–94.
- Składanek B., 1999, *Historia Persji. Tom I. Od czasów najdawniejszych do najazdu Arabów*, Dialog, Warszawa.
- Sztumski J., 1984, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, PWN, Warszawa.
- Taherpour Khalil Abad M.T., Fazel Valipour M.I., Torshizian H.A., Taherpour Khalil Abad V.T., Asmatyan S., 2012, *The Geotourism Potential Investigations in Kashmar Area, Khorasan-e-Razavi Province, NE Iran*, Iranian Journal of Earth Sciences, 4, 51–60.
- The List of Wetlands of International Importance*, 2013, www.ramsar.org (05.05.2013).
- Vafadari K., Cooper M., 2010, *Japanese Tourism in Iran* [w:] N. Scott, J. Jafari (red.), *Tourism in the Muslim World*, Emerald Group Publishing, Bingley, 252–264.
- Zamani-Farahani H., 2003, *Information Tourism and Tour Guiding in Iran* *Tourism and Touring*, Tehran, Noore-Giti Publisher.
- Zamani-Farahani H., 2010, *Iran: Tourism, Heritage and Religion* [w:] N. Scott, J. Jafari (red.), *Tourism in the Muslim World*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 205–220.
- Zamani-Farahani H., Henderson J.C., 2010, *Islamic Tourism and Managing Tourism Development in Islamic Societies: The Cases of Iran and Saudi Arabia*, International Journal of Tourism Research, 12, 79–89.
- Zand Moghaddam M.R., Salmanian M., 2010, *A Survey of Particulars Geotourist Dashte Kavir in Center of Iran on the Stable Development Semnan Province*, 1st International Applied Geological Congress, Department of Geology, Islamic Azad University, Mashhad Branch, 736–746.

Źródła internetowe

UNESCO, www.unesco.org (05.05.2013).